

**PROPTER VETERIS IURIS IMITATIONEM: NOU ȘI VECHI
ÎN MATERIE SUCCESORALĂ ÎN NOUL COD CIVIL (I)¹**

Mircea Dan BOB*

Résumé: *Propter veteris iuris imitationem? Qu'est-ce qu'il y a de nouveau en matière successorale dans le nouveau code civil roumain. La proche entrée en vigueur d'un nouveau code civil provoque une réflexion sur son caractère innovateur. Est-ce qu'il est vraiment un nouveau code? La réponse est offerte en analysant son quatrième livre intitulé Des héritage et libéralités. Les dispositions nouvelles par rapport au code de 1864 seront identifiées suite à une analyse texte par texte, en faisant en même temps une synthèse d'actualité pour chaque problème envisagé.*

Cuvinte cheie: cod civil; codificare; drept succesoral; moștenire; deschiderea succesiunii; capacitate succesorală; nedemnitare; reprezentare; soț supraviețuitor; drept de abitație; exheredare.

Mots-clefs: code civil; codification; droit des successions; hérédité; ouverture de la succession; capacité successorale; indignité; représentation; conjoint survivant; droit d'habitation; exhérédation.

1. Jurisconșulții romani acționau cu moderație în reformarea dreptului lor. Respectuoși față de tradiția exemplară a Legii celor XII table și conștienți de inerția inerentă naturii umane, au încercat să introducă în mod prudent orice noutate. Ca urmare, au procedat fără a contrazice radical vechile reglementări, orice dispoziție legală nouă fiind reputată a dispune în imitarea tradiției juridice a vechiului drept².

Dreptul succesoral roman oferă exemple în acest sens. Ne vom limita la trei edificatoare³:

- Legea celor XII Table fundamentase devoluțiunea succesorală *ab intestato* pe rudenția agnatică: vocație la moștenire aveau doar cei aflați sub autoritatea lui *decius* la data decesului acestuia, indiferent că îi erau sau nu rude de sânge. Ca urmare, fiul de familie nu va avea niciun drept în moștenirea părintelui său, dacă fusese emancipat (scos de sub putere) anterior decesului. Schimbările profunde din societatea romană consecutive războaielor punico (sec. III-II a.Chr.) au adus soluția de mai sus în conflict cu noile concepții ale cetățenilor, ce începuseră să vadă vocația succesorală întemeiată mai degrabă pe rudenția de sânge. Pretorii încearcă să consacre jurisprudențial acest nou punct de vedere, căci o abrogare a prestigioasei Legi a

celor XII Table nu putea fi luată în calcul. Între sec. I a.Chr și I p.Chr, ei reformează clasa întâi de moștenitori, incluzându-i și pe descendenții emancipați sau dați în adopție, cu condiția ca ultimii să nu se mai găsească în familia adoptivă. Aceștia vor fi însă numai moștenitori pretorienii, având numai o *bonorum possessio*, nu o proprietate recunoscută de dreptul civil⁴. Conflictul dintre moștenitorul civil și cel pretorian se rezolva deci, cel puțin la început, în favoarea primului. Din sec. I p.Chr, pretorul include în formula de judecată o excepție care blochează parțial o petiție de ereditate promovată de moștenitorul civil, permițând celui pretorian să păstreze partea sa din succesiune. Se vede cum succesorul pretorian este doar *loco heredis* (adică numai asimilat celui civil), acțiunile date în favoarea sau împotriva lui nefiind civile, ci doar pretoriene – cu ficțiunea calității de moștenitor (*fictio se herede*)⁵. După o serie de alte reforme punctuale aduse în timp, abia legislația lui Iustinian îndrăznește să formuleze fățiș o reglementare în care rudenia de sânge stă la baza succesiunii legale, prin Novele 118 (a. 544) și 127 (a. 548).

- în materie de formă testamentară, pretorul a urmărit să înlocuiască formalismul instinctiv, derivat din religie, al vechiului drept roman cu unul substanțial, specific unui drept laicizat și avansat în abstractizări conceptuale. Tradiția juridică ajunsese să supună *ad validitatem* în perioada republicană voința dispunătorului realizării unei mancipațiuni⁶ formale în favoarea unui persoane de încredere (*familiae emptor*, având rol de executor testamentar⁷), acompaniată de o declarație (*nuncupatio*) a testatorului. Pretorul le înlătură, dispunând că testamentul scris pe tăblițe întărite cu sigiliile a șapte martori și însușit prin declarație verbală este valabil⁸. Numărul de martori este însă reminiscența celor implicați anterior în mancipațiune: cinci martori, purtătorul de balanță (*libripens*) și *antestatus*⁹.

- moștenitorii din prima clasă erau incluși de vechiul drept roman (sec. VIII-II a.Chr.) în categoria celor necesari¹⁰. Aflându-se imediat sub puterea lui *pater familias*, devin la moartea acestuia *sui iuris* (independenți) și sunt considerați cei mai potriviți pentru a-i continua persoana. Contribuind la alcătuirea patrimoniului familial încă din timpul vieții șefului de familie, ei sunt socotiți coproprietari cu acesta și practic moștenitori ai lor înșiși (*heredes sui ...*). Consecința este că nu pot refuza ceea ce, în fapt, le aparține încă de mai înainte (... *et necessarii*). Acceptarea lor era deci forțată, pură și simplă. Pentru a evita o eventuală insolvabilitatea a succesiunii, pretorul le-a dat, într-o epocă în care coeziunea și ideea de coproprietate familiale se estompează treptat, un *ius abstinendi* (drept de abținere)¹¹. Fără să renunțe, ei rămân totuși străini de moștenire: aceasta urma să fie vândută în numele defunctului, iar moștenitorii vor scăpa de nota cenzorială a infamiei și de obligația de a satisface din bunurile lor personale pe creditorii succesiunii¹².

2. Am rememorat câteva ipoteze ale dreptului roman pentru a justifica de ce apropiata intrare în vigoare a unui nou cod civil ne-a provocat reflexia asupra următorului aspect: **cât este de nouă noua reglementare în materia succesiunilor?**

Răspunsul vom încerca să îl oferim prin analiza punctuală a unor texte relevante ale Cărții a patra din Legea nr. 287/2009¹³, ținând seama și de modificările propuse în Proiectul de lege pentru punerea în aplicare a codului civil¹⁴.

Realizarea unei analize de valoare a textelor noului cod nu constituie preocuparea centrală a materialului de față. Aceasta va fi pe deplin posibilă numai după ce Comisia care în perioada 2006-2008 a amendat Proiectul de cod civil aprobat de Senat în 2004 va publica un comentariu complet al intențiilor sale.

3.1. Art. 953 NCC¹⁵ *definește moștenirea*, semnalând opțiunea Comisiei de a înlocui termenul de „succesiune” cu cel de „moștenire”. Textul art. 46 din Constituție garantează dreptul la *moștenire*, iar termenul de succesiune primește în cuprinsul noului cod un sens mai larg. La art. 557 alin. 1, se folosește tot cuvântul *moștenire*, când se enumeră modurile de dobândire a proprietății¹⁶. În plus, am observa cum termenul uzitat în limbajul cotidian de nejuristi este mai degrabă cel de moștenire decât cel de succesiune, generalizat în vocabularul juridic ca urmare a împrumutului legislativ francez din sec. XIX.

3.2. Deschiderea succesiunii este tratată în art. 954 NCC, al cărui conținut este următorul:

ART. 954 - Deschiderea moștenirii

(1) Moștenirea unei persoane se deschide în momentul decesului acesteia.

(2) Moștenirea se deschide la ultimul domiciliu al defunctului. Dovada ultimului domiciliu se face cu certificatul de deces sau, după caz, cu hotărârea judecătorească declarativă de moarte rămasă definitivă.

(3) Dacă ultimul domiciliu al defunctului nu este cunoscut sau nu se află pe teritoriul României, moștenirea se deschide la locul din țară aflat în circumscripția notarului public cel dintâi sesizat, cu condiția ca în această circumscripție să existe cel puțin un bun imobil al celui care lasă moștenirea. În cazul în care în patrimoniul succesoral nu există bunuri imobile, locul deschiderii moștenirii este în circumscripția notarului public cel dintâi sesizat, cu condiția ca în această circumscripție să se afle bunuri mobile ale celui ce lasă moștenirea. Atunci când în patrimoniul succesoral nu există bunuri situate în România, locul deschiderii moștenirii este în circumscripția notarului public cel dintâi sesizat.

(4) Dispozițiile alin. (3) se aplică în mod corespunzător atunci când primul organ sesizat în vederea desfășurării procedurii succesoriale este instanța judecătorească.

Câteva probleme punctuale apar aici: cauza, data și locul său. Rezolvarea acestora se face la ora actuală prin corelarea unor texte disparate sau chiar abrogate. Codul civil precizase în cuprinsul art. 95 și 651 locul¹⁷ și cauza deschiderii succesiunii¹⁸. Punerea în aplicare a Codului familiei prin Decretul nr. 32/1954¹⁹ a dus la abrogarea

art. 95 c.civ. Absența i-a fost compensată de texte similare deja existente la momentul respectiv: art. 1 din Decr. 40/1953 privitor la procedura succesorală notarială²⁰ (pentru succesiunile necontencioase) și art. 14 C.pr.civ. (în ceea ce privește succesiunile litigioase). Textul din 1953 a fost completat de art. 71 din Instrucțiunile MJ nr. 4/J/1961²¹, apoi înlocuit de art. 10 lit.a-b și art. 68 din Legea nr. 36/1995, a notarilor publici și activității notariale²².

Se observă cum cele trei aliniate ale art. 954 NCC revin la soluția art. 95 c.civ., completând-o cu legislația notarială actualmente existentă, completată și aceasta pentru a formula reguli cât mai cuprinzătoare. Textul nu aduce elemente de absolută noutate, ci dă mai degrabă seamă de cerințele practicii în materie.

3.3. O altă problemă ce ne-a atras atenția este cea a *capacității succesorale*.

ART. 957 - **Capacitatea de a moșteni**

(1) O persoană poate moșteni dacă există la momentul deschiderii moștenirii. Dispozițiile art. 36, 53 și 208 sunt aplicabile.

(2) Dacă, în cazul morții mai multor persoane, nu se poate stabili că una a supraviețuit alteia, acestea nu au capacitatea de a se moșteni una pe alta.

Alineatul 1 al art. 957 NCC reproduce soluțiile existente în momentul actual în legislația noastră: art. 654 c.civ. completat cu art. 7 alin. 2 și 19 Decr. 31/1954, privitor la persoanele fizice și juridice²³, art. 808 alin. 1 c.civ. și art. 19 alin. 3 OG nr. 26/2000 privind asociațiile și fundațiile²⁴.

Are deci capacitate de a moșteni orice persoană existentă la data deschiderii succesiunii. În continuarea unui celebru adagiu roman²⁵, se menține recunoașterea capacității copilului conceput dar nenăscut, prin trimiterea la prevederile art. 36 NCC. Cel declarat dispărut are capacitate succesorală până la rămânerea definitivă a hotărârii declarative de moarte (art. 53 NCC). În fine, art. 208 NCC reia parțial soluția de validare retroactivă a fundațiilor testamentare²⁶, stabilită de art. 71 alin. 1 Legea nr. 21/1924²⁷ și preluată de alineatul al treilea al art. 19 din OG nr. 26/2000. Textul pare însă a omite referirea din cele două acte normative anterioare la fundațiile consimțite *inter vivos* în favoarea unor persoane juridice înființate abia după decesul dispunătorului.

Alineatul secund al art. 957 NCC tranșează o controversă doctrinară asupra art. 21 din Decr.nr. 31/1954²⁸, pe care îl absoarbe în cuprinsul codului. **Problema comorienței** a fost până acum o raritate în practica notarială și judiciară, iar dezbaterea ei prea aprinsă friza uneori pedanteria. Situațiile potențial generatoare de decese colective par însă a se multiplica în ultima vreme: atacuri teroriste, dezastre naturale generate de schimbările climatice, catastrofe legate de mijloacele moderne de transport în comun, accidente industriale etc.²⁹ Prin urmare, disputa lansată în literatura de specialitate asupra sferei de aplicare a textului din 1954 merită totuși atenție.

Profesorul Deak vedea ca posibilă reținerea comorienței, chiar în actuala reglementare, și pentru persoanele care nu îndeplinesc condiția identității de împrejurare. Moștenitorii interesați nu ar putea face dovada că antecesorul lor a decedat ulterior celeilalte persoane, astfel că fiecare *decuius* va fi moștenit numai de proprii săi succesori³⁰. Așa cum just s-a arătat de un alt autor, „soluția nu rezultă însă din prezumția de deces concomitent – care, fiind de excepție, este de strictă interpretare – ci din neadministrarea probei uneia dintre condițiile necesare pentru a putea moșteni, și anume, a capacității succesorale”³¹.

Constatăm deci că legiuitorul de la 2009 consacră legislativ soluția profesorului Francisc Deak, părere care nu putea fi legal susținută în reglementarea actuală: condiția decesului în aceeași împrejurare nu mai trebuie întrunită pentru a se reține comoriența.

3.4. Nedemnitătea este una dintre condițiile generale pentru a putea veni la o moștenire. Textele care o tratează în noul Cod civil sunt în număr de patru:

ART. 958 - Nedemnitătea de drept

(1) Este de drept nedemnă de a moșteni:

a) persoana condamnată penal pentru săvârșirea unei infracțiuni cu intenția de a-l ucide pe cel care lasă moștenirea;

b) persoana condamnată penal pentru săvârșirea, înainte de deschiderea moștenirii, a unei infracțiuni cu intenția de a-l ucide pe un alt succesibil care, dacă moștenirea ar fi fost deschisă la data săvârșirii faptei, ar fi înlăturat sau ar fi restrâns vocația la moștenire a făptuitorului.

(2) În cazul în care condamnarea pentru faptele menționate la alin. (1) este împiedicată prin decesul autorului faptei, prin amnistie sau prin prescripția răspunderii penale, nedemnitătea operează dacă acele fapte au fost constatate printr-o hotărâre judecătorească civilă definitivă.

(3) Nedemnitătea de drept poate fi constatată oricând, la cererea oricărei persoane interesate sau din oficiu de către instanța de judecată ori de către notarul public, pe baza hotărârii judecătorești din care rezultă nedemnitătea.

ART. 959 - Nedemnitătea judiciară

(1) Poate fi declarată nedemnă de a moșteni:

a) persoana condamnată penal pentru săvârșirea, cu intenție, împotriva celui care lasă moștenirea a unor fapte grave de violență, fizică sau morală, ori, după caz, a unor fapte care au avut ca urmare moartea victimei;

b) persoana care, cu rea-credință, a ascuns, a alterat, a distrus sau a falsificat testamentul defunctului;

c) persoana care, prin dol sau violență, l-a împiedicat pe cel care lasă moștenirea să întocmească, să modifice sau să revoce testamentul.

(2) Sub sancțiunea decăderii, orice succesibil poate cere instanței judecătorești să declare nedemnitățile în termen de un an de la data deschiderii moștenirii. Introducerea acțiunii constituie un act de acceptare tacită a moștenirii de către succesibilul reclamant.

(3) Dacă hotărârea de condamnare pentru faptele prevăzute la alin. (1) lit. a) se pronunță ulterior datei deschiderii moștenirii, termenul de un an se calculează de la data rămânerii definitive a hotărârii de condamnare.

(4) Atunci când condamnarea pentru faptele menționate la alin. (1) lit. a) este împiedicată prin decesul autorului faptei, prin amnistie sau prin prescripția răspunderii penale, nedemnitățile se poate declara dacă acele fapte au fost constatate printr-o hotărâre judecătorească civilă definitivă. În acest caz, termenul de un an curge de la apariția cauzei de împiedicare a condamnării, dacă aceasta a intervenit după deschiderea moștenirii.

(5) În cazurile prevăzute la alin. (1) lit. b) și c), termenul de un an curge de la data când succesibilul a cunoscut motivul de nedemnitățile, dacă această dată este ulterioară deschiderii moștenirii.

(6) Comuna, orașul sau, după caz, municipiul în a cărui rază teritorială se aflau bunurile la data deschiderii moștenirii poate introduce acțiunea prevăzută la alin. (2), în cazul în care, cu excepția autorului uneia dintre faptele prevăzute la alin. (1), nu mai există alți succesibili. Dispozițiile alin. (2) - (5) se aplică în mod corespunzător.

ART. 960 - Efectele nedemnității

(1) Nedemnul este înlăturat atât de la moștenirea legală, cât și de la cea testamentară.

(2) Posesia exercitată de nedemn asupra bunurilor moștenirii este considerată posesie de rea-credință.

(3) Actele de conservare, precum și actele de administrare, în măsura în care profită moștenitorilor, încheiate între nedemn și terți, sunt valabile. De asemenea, se mențin și actele de dispoziție cu titlu oneros încheiate între nedemn și terții dobânditori de bună-credință, regulile din materia cărții funciare fiind însă aplicabile.

ART. 961 - Înlăturarea efectelor nedemnității

(1) Efectele nedemnității de drept sau judiciare pot fi înlăturate expres prin testament sau printr-un act autentic notarial de către cel care lasă moștenirea. Fără o declarație expresă, nu constituie înlăturare a efectelor nedemnității legatul lăsat nedemnului după săvârșirea faptei care atrage nedemnitățile.

(2) Efectele nedemnității nu pot fi înlăturate prin reabilitarea nedemnului, amnistie intervenită după condamnare, grațiere sau prin prescripția executării pedepsei penale.

3.4.1. Art. 959-961 NCC se inspiră din art. 620-623 ale Codului civil al provinciei Québec (CCQ)³² și mențin numai primul caz de nedemnitățile al actualului art. 655 c.civ.

Denunțul capital calomnios (pct. 2 al art. 655 c.civ.) devenise o sursă de ambiguitate după 1989, în condițiile abolirii pedepsei cu moartea prin DL nr. 6/1990³³. Opinia majoritară merge atât în România³⁴ cât și în Franța³⁵ în sensul caducității textului consecutiv dispariției pedepsei capitale, deoarece legiuitorul sancționase nu gravitatea faptei, ci intenția calomniatorului de a grăbi deschiderea moștenirii³⁶. Într-o opinie relativ recentă³⁷, s-a preluat în literatura noastră o argumentare susținută de unii autori francezi: sintagma „acuzăție capitală” ar veni din dreptul roman, unde ar fi avut sensul mai larg de denunț cu privire la săvârșirea unei fapte sancționate cu condamnări infamante, ce duceau la pierderea cetățeniei. S-a mai menționat în sprijinul acestei păreri și faptul că proiectul de modificare a codului civil francez optase pentru menținerea acestui caz de nedemnitate³⁸. Ca urmare, cazul de nedemnitate în discuție ar fi încă operant.

Interesant este că literatura noastră juridică mai veche luase o poziție asupra problemei. Pentru a o înțelege, două chestiuni ce țin de istoricul legislației civile românești trebuie precizate:

1) textul art. 655 c.civ. fusese tradus fără discernământ direct din codul napoleonian de la 1804 (art. 727), în condițiile în care la 1 decembrie 1865 dreptul român nu cunoștea pedeapsa capitală. Aceasta a fost introdusă mai târziu prin Constituția din 1923 în materie militară și a primit o aplicare mai largă abia începând cu Codul penal Carol al II-lea din 1936.

2) moartea civilă nu fusese preluată în codul civil român de la 1864³⁹.

În acest context legislativ, George Petrescu⁴⁰ și Constantin Nacu⁴¹ au optat la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX pentru argumentul sensului roman al adjectivului „capitală”. Intenția lor mărturisită a fost să asigure cât de cât o aplicare unui text altfel inaplicabil, în condițiile în care acceptau că era intenționat să se refere la pedeapsa cu moartea. Doctrina și jurisprudența nu au reținut punctul lor de vedere. Alexandresco arăta că „această părere, care se întemeiază pe dreptul roman, este astăzi inadmisibilă, căci textul nu întrebuițează cuvintele acuzare *infamantă*, ci acuzare *capitală*, și nu se poate considera capitală decât denunțarea care atrage după sine *pedeapsa morții*”⁴². La fel scria patru decenii mai târziu și Rarincescu: „Această părere a rămas însă izolată. Legiuitorul nostru nu vorbește de acuzare infamantă, ci de acuzățieune capitală”⁴³.

Credem și noi că pct. 2 al art. 655 c.civ. a căzut în desuetudine pe data eliminării pedepsei cu moartea. O altă soluție ne pare a fi generatoare de incertitudine (care vor fi atunci acele fapte care atrag pedepse „capitale”⁴⁴) și contrară experienței deja dobândite din aplicarea particularizată la realitatea legislativă din România a textelor franceze importate⁴⁵.

La o privire concludivă, se observă cum și la noi, ca și în Franța, faptele s-au revoltat împotriva codului iar renunțarea în noul cod civil la textul analizat curmă discuțiile. În Franța, pct. 5 al noului art. 727 a reformulat ipoteza în acord cu noile concepții de politică penală și pune capăt controverselor⁴⁶.

Omisiunea de denunțare de la pct. 3 a fost înlăturată datorită aprecierii Comisiei că nu ar fi primit niciodată aplicare practică, iar textul ar fi oricum desuet⁴⁷.

3.4.2. Art. 959 și 960 NCC preiau în esență clasificarea canadiană a nedemnității în de drept și judiciară (facultativă), cu o excepție: punctul 2 al art. 620 CCQ se referă la cazul special al succesibilului decăzut din autoritatea părintească a copilului la a cărui moștenire ar intenționa să vină, pe când litera b) a art. 959 NCC preia cazul de nedemnitate preconizat de Mihail Eliescu în teza finală a art. 841 din Proiectul de cod civil din 1971⁴⁸.

Aliniatele 2-3 ale art. 958, alineatele 3-6 art. 959 și alin. 2 al art. 961 NCC sunt sinteza concluziilor trase de doctrină pe marginea efectelor generate de intervenirea unei nedemnități, pe care codul civil actual nu le reglementează expres. Se evidențiază ca noutate legislativă calificarea expresă a introducerii acțiunii în constatarea judiciară a nedemnității de către un succesibil ca act de acceptare tacită.

Primul alineat al art. 961 NCC introduce încă o noutate pentru dreptul român: iertarea, ca posibilitate de a înlătura efectele nedemnității. Soluția nu a fost primită sub imperiul codului din 1864, considerându-se că nedemnitatea este sancțiunea ce urmărește să împiedice venirea la succesiune a unor indivizi ce s-au manifestat dușmănos față de *decuius*⁴⁹. Codul civil Carol al II-lea prevăzuse în 1940 la aliniatul 2 al art. 815 posibilitatea iertării într-un text aproape identic peste timp cu cel din 2009⁵⁰. Noul cod se inspiră principial din art. 622 CCQ, dar este pe fond mai restrictiv decât textul canadian: simpla gratificare a nedemnului (sau menținerea unei liberalități prealabil consimțite acestuia) nu îl readuce la moștenire, fiind nevoie de o manifestare de voință expresă în acest sens.

3.4.3. Ultima chestiune ce poate fi atinsă la nedemnitate este sfera de aplicare a acesteia. Intenția Comisiei a fost ca textele de mai sus să fie aplicabile indiferent de natura legală sau testamentară a vocației moștenitorului vizat (art. 960 alin. 1 NCC⁵¹). S-a mers aici în sensul deciziei luate în 1994 de legiuitorul Québec-ului⁵², părăsindu-se modelul tradițional francez. De remarcat însă că legiuitorul canadian a eliminat textele privind revocarea pentru ingraturitudine a donațiilor și testamentelor, ce existau în vechiul Cod civil al Canadei de Jos (1866).

Altfel spus, concepția existentă sub imperiul codului de la 1864 în dreptul nostru succesoral este similară celei a fostului cod civil al Québec-ului, ambele inspirate de modelul-mamă francez: nedemnitatea vizează exclusiv moștenirea legală, echivalentul ei în materie de liberalități fiind revocarea pentru ingraturitudine⁵³. Or, noul cod civil a intenționat să părăsească această concepție, preluând aproape integral textele canadiene din 1994. Termenul de decădere de un an pentru nedemnitatea judiciară (inclus în art. 959 alin. 2 NCC), actualmente specific revocării pentru ingraturitudine (art. 833 alin. 1 și art. 931 c.civ.), este o dovadă în plus în acest sens. Se observă însă păstrarea concomitentă a dispozițiilor referitoare la revocarea

testamentelor pentru ingratitude în cuprinsul 1069 alin. 2 NCC⁵⁴, în timp ce capitolul 5 „Despre revocarea testamentului sau a unui legat” al Titlului IV „Despre testamente” din codul civil al Québec-ului nu o menționează. Singura explicație pe care o găsim ar fi că ultimele texte au o aplicare limitată la testamente (deși cazul de la litera a art. 1069 alin. 2 se suprapune cu cel de la litera a alin. 1 art. 958), pe când cele referitoare la nedemnitare vor avea o aplicabilitate generală.

La nivel de fundamentare, decizia legislativă mai sus expusă izvorăște dintr-o discuție mai veche. Și în codul civil actual nedemnitarea este reglementată între condițiile generale pentru a moșteni (Titlul I, Capitolul II *Despre calitățile cerute pentru a succede*), nu în cadrul devoluțiunii legale a moștenirii (Titlul I, capitolul III *Despre deosebire ordine de succesiune*). Nu există practic nici astăzi vreun argument de text care să împiedice considerarea cauzelor de nedemnitare de la art. 655 c.civ. ca aplicabile oricărui tip de devoluțiune, cele de revocare pentru ingratitude de la art. 831-835 și 930-931 c.civ. venind pur și simplu să le completeze în materie de liberalități. Receptarea tradițională a textelor franceze face totuși ca majoritatea părerilor autorizate să meargă în direcția unui câmp de aplicare diferit.

3.4.4. Concluzia ce o putem trage din analiza întreprinsă asupra art. 958-961 NCC vizează însăși fundamentele problematicii și se bazează pe întreaga evoluție a acesteia.

Sucesiunea testamentară era regula în vechiul drept roman și în cel clasic, cea legală fiind excepția. Nedemnitarea nu îi era cunoscută, ci lăsa la latitudinea lui *decius* posibilitatea de a înlătura vocația la moștenire a succesibililor nevrednici: o putea face *inter vivos* prin emancipare⁵⁵ sau *mortis causa* prin exheredare. În dreptul roman postclasic, Iustinian menține înțâietatea voinței testamentare, dar pune ordine între cauzele de dezmoștenire: enumeră limitativ un număr de patrușprezece în capitolul III din Novela 115 (a. 542) și impune includerea acestora în testament⁵⁶. Apar și cazuri de nedemnitare operante în afara unei exheredări exprese din partea lui *decius*, precum împiedicarea lui *decius* prin violență sau dol de la întocmirea testamentului; sancțiunea era însă confiscarea de către fisc a bunurilor moștenite, nu înlăturarea nedemnului de la succesiune⁵⁷.

Vechiul drept francez preia în esență concepția romană. Se ajunge la concluzia că, dacă defunctul nu reușise să își dezmoștenească urmașii nevrednici, va interveni nedemnitarea ca **exheredare tacită pronunțată de lege**. Fiind o prezumare a voinței lui *decius*, iertarea din partea sa este posibilă⁵⁸.

Codul civil francez adoptă la 1804 un alt punct de vedere. Se renunță formal la dezmoștenire iar nedemnitarea este o sancțiune civilă justificată pe o idee de ordine publică: nu poate fi acceptat să moștenească cel care s-a manifestat în mod dușmănos față de *decius*. Precizam mai sus că aceasta este concepția receptată și în actualul cod civil român.

Observând posibilitatea de iertare oferită de art. 960 alin. 1 NCC, concluzionăm în sensul revenirii la concepția conform căreia nedemnitățile este o dezmoștenire prezumată. În același sens se aprecia și în Franța că, după reforma succesorală, posibilitatea de iertare „nu mai este considerată ca decurgând exclusiv din lege, ci – din contra – excluderea legală a moștenitorului nedemn este subordonată voinței celui decedat”⁵⁹.

3.5. Clasele de moștenitori sunt păstrate neschimbate în art. 964 NCC. La fel și regulile priorității clasei de moștenitori (alin.1), a priorității gradului de rudenie (alin. 3) și a împărțirii pe capete (alin. 4).

Noutatea este oferită de textul celui de-al doilea alineat și vizează un aspect ce depășește sfera de influență a devoluțiunii *ab intestato*:

(2) Dacă în urma dezmoștenirii rudele defunctului din clasa cea mai apropiată nu pot culege întreaga moștenire, atunci partea rămasă se atribuie rudelor din clasa subsecventă care îndeplinesc condițiile pentru a moșteni⁶⁰.

Profesorul Deak exprimase încă din ediția din 1997 a cursului său ideea existenței unei excepții de la principiul priorității clasei de moștenitori: situația exheredării unui rezervatar dintr-o clasă prioritară, ce concurează cu un succesibil dintr-o clasă subsecventă. Exheredatul ar urma să aibă vocație la partea rezervată iar celui de-al doilea i-ar reveni, **cu titlu de moștenitor legal**, cotitatea disponibilă a moștenirii⁶¹. Spre exemplu, *decius* lăsase un testament în care singura clauză dispune: „fiul meu A să nu primească nimic”. A va culege ½ din succesiune cu titlu de rezervă (art. 841 c.civ.), cotitatea disponibilă de ½ urmând să revină ca succesiune legală eventualului frate F al defunctului, acceptant al moștenirii din clasa a doua.

Excepția astfel identificată a fost respinsă în doctrină, pe motiv că exheredarea fără instituire de legatari (ca cea din exemplul oferit) ar fi o instituire implicită de legatari. Fiul dezmoștenit expres va culege deci în calitate de moștenitor legal partea sa de rezervă, în timp ce fratelui acceptant îi va reveni cotitatea disponibilă **în calitate de legatar implicit** instituit. Concursul între două clase de succesori legali ar fi deci exclus⁶².

Existența principială a unei instituirii implicite ca urmare a unei exheredări fără instituire de legatari este o chestiune sensibilă: în absența unui text de lege, doar tradiția jurisprudențială receptată din Franța o susține (adagiul *exclure, c'est instituer*)⁶³. Tradiția respectivă vine însă în contradicție cu caracterul excepțional al devoluțiunii testamentare, ce ridică obiecția că numai o manifestare expresă a voinței lui *decius* poate înlătura aplicarea regimului supletiv de devoluțiune prevăzut de codul civil⁶⁴. Studiind practica și literatura noastră mai veche, am observat cum nicio instanță și niciun autor nu se îndoiau în România de veridicitatea adagiului *exclure, c'est instituer*⁶⁵. Este posibil ca ocultarea din motive ideologice a acestei experiențe în perioada 1948-1990 să fi dus la uitarea practicării unor soluții și a unor argumente ce țineau anterior de domeniul evidenței.

În concluzie, observăm cum o opinie a profesorului Deak care, la data emiterii acesteia, era total izolată și contrară poziției tradiționale a dreptului nostru succesoral, se va impune prin voința legiuitorului nostru civil din 2009. Respectiva opinie (precum și receptarea ei legislativă) are consecințe importante în materia exheredării: art. 964 alin. 2 califică drept legală vocația celor care culeg porțiunea disponibilă, ceea ce dă naștere unui regim juridic diferit în privința dobândirii posesiunii moștenirii (discutăm de existența sezei, nu de predarea legatelor), a calității în care participă la procedura succesorală notarială. Vom reveni asupra acestuia aspect când ne vom ocupa, în partea a doua a analizei noastre, de textele noului cod în materie testamentară.

2.6. Reprezentarea succesorală în noul cod civil merită toată atenția. Redăm aici textele:

ART. 965 – Noțiunea

Prin reprezentare succesorală, un moștenitor legal de un grad mai îndepărtat, numit reprezentant, urcă, în virtutea legii, în drepturile ascendentului său, numit reprezentat, pentru a culege partea din moștenire ce i s-ar fi cuvenit acestuia dacă nu ar fi fost nedemn față de defunct sau decedat la data deschiderii moștenirii.

ART. 967 – Condițiile

(1) Poate fi reprezentată persoana lipsită de capacitatea de a moșteni, precum și nedemnul, chiar aflat în viață la data deschiderii moștenirii și chiar dacă renunță la moștenire.

(2) Pentru a veni prin reprezentare succesorală la moștenirea defunctului, reprezentantul trebuie să îndeplinească toate condițiile generale pentru a-l moșteni pe acesta.

(3) Reprezentarea operează chiar dacă reprezentantul este nedemn față de reprezentat sau a renunțat la moștenirea lăsată de acesta ori a fost dezmoștenit de el.

3.6.1. O scurtă incursiune prealabilă în istoria dreptului este necesară. Lipsa unei analize complete a dus în literatura noastră la aprecieri eronate asupra figurii actuale a reprezentării⁶⁶.

Vechiul drept roman (sec. VIII-II î.Hr.) cunoștea tehnica numită *successio in locum*⁶⁷. Aceasta era menită să mențină egalitatea între tulpinile rezultate dintr-un același ascendent, în condițiile în care vreunul dintre descendenții săi i-au precedat. Spre exemplu, fiul A al defunctului nu va înlătura de la moștenire pe nepotul de fiu N al defunctului, copil al fiului B decedat înainte tatălui lor. Se încerca astfel să se mențină egalitatea menționată, venind în întâmpinarea unei cronologii nefirești a deceselor, care ar fi îndepărtat în mod inechitabil descendenții în grad mai îndepărtat de rudenie cu *decuius*. Dreptul roman considera deci că descendenții beneficiari ai *successio in locum* vin să își exercite **drepturile lor succesoriale proprii rezultate**

din apartenența la o linie, nu pe cele ale părintelui lor precedat. Prin urmare, N din exemplul anterior venea la moștenire nu numai dacă tatăl său B era precedat, ci și dacă era nedemn sau renunțator⁶⁸. N își revendica bunurile în calitate de membru al tulpinii deschise de B, cu drepturi proprii concurente tulpinii lui A.

Receptarea medievală a acestui mecanism succesoral s-a făcut în mod deformat: postglosatorii și continuatorii acestora din sec. XVI au rebotezat-o *representatio* și au considerat-o ca fiind o ficțiune a legii⁶⁹. Codul napoleonian a preluat astfel concepția conforma căreia beneficiarii nu mai sunt chemați în calitate de componenți independenți ai tulpinii deschise de antecesorul lor precedat, ci vin pentru că împrumută poziția sa. Ei urcă în locul și gradul ascendentului lor precedat, culegând moștenirea ce i-ar fi revenit acestuia (art. 664 c.civ.). În consecință, „nu se reprezintă decât persoanele moarte” (art. 668 alin. 1 c.civ.)⁷⁰.

Criticile unanime aduse în Franța⁷¹, în România⁷² și în Québec⁷³ au vizat tocmai consecințele acestei calificări legale.

S-a observat cum nedemnul și renunțatorul nu mai pot fi reprezentați, locul ultimilor nefiind considerat „util”. Ce mai rămâne atunci din rațiunea păstrării egalității între tulpini, dacă o sacrificăm în favoarea unor considerente de funcționare a regulii? Combaterea hazardului unor decese premature nu poate fi reținută ca fundamentare unică și esențială⁷⁴.

O altă critică importantă vizează caracterul personal al pedepsei nedemnității. Acesta se repercutează în mod injust asupra succesorilor nedemnului. Ultimii nu vor putea urca în locul și gradul nedemnului, deoarece el este o persoană în viață și locul său nu este util.

3.6.2. Codul civil al Québec-ului a fost modificat în consecință, permițând reprezentarea precedatului, comorientului și a nedemnului⁷⁵, dar nu și a renunțatorului⁷⁶. Reforma franceză din 2001⁷⁷ a menținut termenul de reprezentare, continuând să-l considere o ficțiune⁷⁸, ceea ce nu l-a împiedicat să permită accesul descendenților unui nedemn la tehnica în discuție⁷⁹.

Reprezentarea renunțatorului a fost permisă în Franța prin o a doua reformă succesorală, operată în anul 2006⁸⁰. Cerută de doctrină pentru a duce până la capăt schimbările inițiate în 2001⁸¹, modificarea a fost considerată necesară și datorită consacării legislative a posibilității de a face liberalități transgeneraționale și a dreptului recunoscut oricărui descendent de a renunța anticipat la acțiunea în reducere (art. 929 alin. 1 c.civ.fr.)⁸².

În forma inițială a cărții din proiectul de cod civil dedicate succesiunilor și liberalităților, pe care o finalizasem în iulie 2003, propusesem următorul text:

„Partea succesibilului care nu vine la moștenire datorită predecesului, comorienței, renunțării sau nedemnității va fi culeasă, prin efectul reprezentării, de către descendenții săi”.

Intenția ne-a fost de a asigura și în dreptul civil român reprezentarea renunțătorului, nedemnului și a comorienților. Reunirea, în persoana reprezentantului, a condițiilor necesare pentru a moșteni nu mai era necesară. Am urmărit astfel abandonarea concepției de origine medievală a „reprezentării” și am revenit la concepția romană a *successio in locum*. Decizia am justificat-o pe considerentul asigurării unei cât mai complete validări a fundamentului tehnicii: menținerea egalității între tulpini. Revenirea la respectiva soluție își găsește precedente în art. 820 din Codul civil Carol al II-lea (1940)⁸³ și în art. 843 alin. 4 al Proiectului de cod civil din 1971⁸⁴.

Intervențiile ulterioare pe text au considerat prea modernă o atare schimbare, astfel că forma aprobată de Senat în 2004 nu a mai menționat decât reprezentarea predecedatului și a comorientului (art. 724 Proiect). Comisia care a amendat în perioada 2006-2008 Proiectul a decis reintroducerea reprezentării nedemnului, apreciind că rațiunea reprezentării este aceea de a nu crea decalaje arbitrare între descendenții copiilor defunctului sau între descendenții fraților și surorilor defunctului.

În 2010, cu ocazia elaborării Legii de punere în aplicare, s-a observat că trebuie mers până la capăt cu reforma reprezentării. S-a reținut astfel și reprezentarea renunțătorului, astfel cum s-a procedat și în Franța, unde art. 29 §20 al Legii din 23 iunie 2006 a reformulat art. 751 și 754 din C.civ.fi⁸⁵. În felul acesta va fi satisfăcută pe deplin rațiunea reprezentării succesoriale, adică asigurarea unei egalități depline între tulpinile deschise de descendenții defunctului⁸⁶. Textele corespunzătoare din nou cod civil sunt propuse a avea următoarea formulare:

Art.965 – Noțiunea

Prin reprezentare succesorală, un moștenitor legal de un grad mai îndepărtat, numit reprezentant, urcă, în virtutea legii, în drepturile ascendentului său, numit reprezentat, pentru a culege partea ce i s-ar fi cuvenit acestuia dacă **nu ar fi renunțat la moștenirea defunctului** (s.ns. – MDB), dacă nu ar fi fost nedemn față de acesta sau decedat la data deschiderii moștenirii.

ART. 967 – Condițiile

„(1) Poate fi reprezentată persoana lipsită de capacitatea de a moșteni, **renunțătorul** (s.ns. – MDB), precum și nedemnul, chiar aflat în viață la data deschiderii moștenirii și chiar dacă renunță la moștenire.

Se mai observă însă că nu mai există nicio referire la posibilitatea de reprezentare a comorientului.

3.6.3. Atenția ne-a fost reținută în această analiză și de art. 969 NCC, ce reglementează la alineatul întâi un efect particular al reprezentării succesoriale:

„Copiii nedemnului concepuți înainte de deschiderea moștenirii de la care nedemnul a fost exclus vor raporta la moștenirea acestuia din urmă bunurile pe care le-au moștenit prin reprezentarea nedemnului, dacă vin la moștenirea lui în concurs

cu alți copii ai săi, concepuți după deschiderea moștenirii de la care a fost înlăturat nedemnul. Raportul se face numai în cazul și în măsura în care valoarea bunurilor primite prin reprezentarea nedemnului a depășit valoarea pasivului succesoral pe care reprezentantul a trebuit să îl suporte ca urmare a reprezentării”.

Textul de mai sus a avut odiseea sa.

După ce am introdus în 2003 posibilitatea de reprezentare a nedemnului și a renunțatorului, am fost atrași de dispozițiile art. 755 alin. 2 c.civ.fr., introduse prin reforma din 2001 (și finalizate apoi prin cea din 2006). Textul pe care l-am propus în 2003⁸⁷ a fost reformulat în forma supusă Senatului în 2004 (art. 724 alin.2)⁸⁸. Ultima a fost considerată neclară de Comisia de amendare constituită în 2006, astfel că s-a revenit la forma propusă de subsemnatul în 2003, plus o adăugire importantă: teza finală a textului.

În esență, legiuitorul francez a urmărit restabilirea egalității între descendenții nedemnului, în cazul în care doar unul(unii) dintre aceștia a(u) beneficiat de reprezentare, restul nefiind încă concepuți la data deschiderii moștenirii reprezentatului. De exemplu, la moartea lui A, moștenirea sa este culeasă în nume propriu de fiul său B și prin reprezentare de către nepotul său de fiu D, copil al fiului nedemn C al defunctului. După deschiderea succesiunii lui A, este conceput și se naște E, un al doilea copil al lui C. La decesul ultimului, fiul său D va trebui să raporteze la moștenire bunurile culese prin reprezentare din succesiunea bunicului său A, pentru a restabili egalitatea cu fratele său E îndreptățit la raport⁸⁹.

Un studiu publicat de un autor de marcă acum doi ani⁹⁰ ne-a confirmat însă o obiecție pe care profesorul Bogdan Pătrașcu o ridicase în timpul lucrărilor din primăvara anului 2003 și la care atunci ceilalți membri ai comisiei nu am reflectat îndeajuns: o atare prevedere contravine regulii esențiale a capacității succesurale, conform căreia cel neconceput la data deschiderii moștenirii este indiferent devoluțiunii succesurale (art. 725 c.civ.fr., art. 654 c.civ. și art. 957 alin.1 NCC). Constatăm astăzi că receptarea noului text francez a fost una pripită. Reprezentarea este menită să asigure egalitatea între tulpini, oferind componentilor lor apți și dornici să succeadă posibilitatea de o face. Dar tehnica este una excepțională (și trebuia menținută ca atare) numai în raport cu principiul proximității gradului de rudenie, nu și cu regula capacității succesurale. Astfel spus, excepționalitatea reprezentării față de principiul proximității gradului de rudenie nu permite depășirea regulilor de capacitate succesorală: numai membrii existenți (născuți sau concepuți) ai tulpinii vor beneficia de reprezentare. Așa cum arăta profesorul Grimaldi, „aplicarea făcută aici se înrudește cu soluții pe care nimeni nu se gândește să le repună în cauză: dacă un copil decedează lăsând pe părinții săi și pe un frate, moștenirea sa va fi *definitiv* dobândită acestora, fără ca fratele postum care i-ar surveni să poată reclama ceva”⁹¹.

În fine, dacă textul va fi totuși menținut, el ar fi trebuit să fie completat cu ipoteza renunțatorului, cum s-a făcut și la art. 965 și 967 NCC.

3.6.4. Concluzia acestei secțiuni ar fi următoarea: regulile reprezentării la moștenire sunt modernizate în art. 965 și 967 NCC, ținând seama de criticile aduse reglementării actuale și de evoluțiile recente din dreptul comparat al unor țări cu care suntem înrudiți juridic.

Legiuitorul român a făcut un pas important în ameliorarea acestei tehnici succesoriale, renunțând la conceptul artificial și dăunător de „ficțiune a legii” (art. 664 c.civ.). Art. 965 NCC a reformulat noțiunea, prevăzând: „Prin reprezentare succesorală, un moștenitor legal de un grad mai îndepărtat, numit reprezentant, urcă, în virtutea legii, în drepturile ascendentului său [...]”. Trebuie observat cum legiuitorul nostru, ca și cel canadian⁹², a procedat mai în acord cu reformele ce le-a întreprins decât au făcut-o confracții francezi. Textul art. 751 c.civ.fr. (înlocuind pe cel al fostului art. 739) s-a mulțumit cu înlocuirea sintagmei „ficțiune a legii” cu cea de „ficțiune juridică”. Or, restaurarea posibilității de reprezentare a nedemnului și a renunțătorului face ca venirea la moștenire a beneficiarului să fie **o realitate**; aceasta se face **în nume propriu**, de membru al tulpinii din care face parte, nu prin reprezentarea fictivă a antecesorului mai apropiat în grad de defunct. Ca urmare, și legiuitorul nostru și cel canadian ar fi trebuit (pentru a curma orice dubiu) să renunțe chiar la derutanta denumire de „reprezentare” Nu este însă primul caz în care o instituție juridică ajunge să poarte un nume impropriu esenței ei ...

3.7. Capitolul III intitulat „**Moștenitorii legali**” încorporează codului dispozițiile actualei Legi nr. 319/1944⁹³, privind dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor.

Reglementarea respectivă operase o modificare radicală, îndelung solicitată de mediul juridic românesc, a regimului devoluțiunii legale a moștenirii⁹⁴. Preluarea aici aproape *ad litteram* a textelor napoleoniene generase un tratament succesoral derizoriu pentru partenerul de viață al defunctului: o colaborare afectivă și pecuniară deloc neglijabilă nu avea alt ecou decât un ipotetic drept de moștenire în absența oricărei alte rude de sânge (art. 672 c.civ.), o creanță pentru anul de doliu (art. 1279 c.civ.) și un uzufruct conferit văduvei sărace (art. 684 c.civ.).

Legea din 1944 a adus soțul supraviețuitor în prim planul moștenirii legale. România a devenit astfel una dintre cele mai avansate țări europene în curentul general de opinie favorabil ameliorării situației juridice a acestuia: drept de moștenire în plină proprietate recunoscut în concurs cu orice ordin de succesori, un drept temporar de abitație și un drept special de moștenire legală cu destinație specială asupra anumitor bunuri.

Toate aceste chestiuni sunt preluate în art. 970-974 NCC.

Noutățile față de reglementarea din 1944 sunt introducerea în text a soluționării jurisprudențiale și doctrinare reținute în caz de căsătorie putativă (alin. 3 al art. 972)⁹⁵, precizarea relativ la necesitatea ca supraviețuitorul să nu aibă vreun „*drept real* (s.n.s. – MDB) de a folosi o altă locuință corespunzătoare” (art. 973 alin. 1)⁹⁶

și calificarea dreptului de abitație în cauză ca gratuit, inalienabil și inesesizabil (art. 973 alin. 2). Toate sunt rezultatul unor concluzii desprinse din Tratatul profesorului Deak, sinteză a dezbaterilor jurisprudențiale și doctrinare pe marginea problemei.

În literatura noastră mai recentă s-a argumentat că, sub imperiul Legii nr. 319/1944, nu se poate reține caracterul gratuit al dreptului temporar de abitație⁹⁷. Constatarea este corectă teoretic, iar consecințele ei practice nu sunt deloc neglijabile: titularul abitației va trebui să compenseze pecuniar echivalentul lipsei de folosință al celorlalți comoștenitori.

În ce ne privește, observăm că analiza practicii și teoriei ultimilor șazeci și cinci de ani ne relevă un aspect: intenția legiuitorului de la 1944 de a conforta patrimonial soțul supraviețuitor a fost atât de conștiincios asumată în jurisprudență și doctrină, încât aparent nimeni nu s-a gândit și nu se gândește că aici nu s-ar menține un just echilibru patrimonial față de comoștenitori. Mihail Eliescu pare să fi avut totuși o asemenea intenție, dar fragmentul în care pare să o facă este incoerent și nedevelopat prin vreo motivare⁹⁸. Nu am găsit în practica noastră publicată și nepublicată vreo speță în care ceilalți succesori să fi ridicat problema în cauză. S-a văzut la începutul analizei noastre cum pretorul, convins de valoarea rudeniei de sânge, acorda drepturi succesoriale împotriva dispozițiilor Legii celor XII Table. Soluția sa era teoretic ilegală, dar s-a impus pentru că era în acord cu optica societății asupra respectivei probleme.

Suntem deci în fața unei orientări covârșitor majoritare de ignorare pretoriană, din 1944 până în prezent, a lipsei unui text ce să conțină o menționare expresă a caracterului gratuit. Alineatul secund al art. 973 NCC o consfințește legislativ și pune punct discuției.

(sfârșitul primei părți a analizei)

¹ Prezentul text este forma extinsă a comunicării prezentate în cadrul conferinței internaționale biennale organizate de Facultatea de Drept și științe administrative a Universității de Vest, desfășurată la Timișoara, în perioada 28-29 octombrie 2010.

* Lector, Facultatea de Drept a UBB Cluj-Napoca, membru în Comisia de elaborare a Noului Cod civil (2002-2003), respectiv a Legii de punere în aplicare a Noului Cod civil (2010); mirceabob@law.ubbcluj.ro

² Expresia apare în Gaius II.103. Asupra metodei, v. Vladimir Hanga, *Drept privat roman. Tratat*, EDP, București, 1978, p. 72-73 și 82-83.

³ Pentru detalii, v. Vladimir Hanga, Mircea Dan Bob, *Curs de drept privat roman*³, Universul juridic, 2009, p. 225-226 nr. 4, p. 229 nr. 6, p. 241 nr. 15.

⁴ Gaius III.80.

⁵ Gaius IV.34.

- ⁶ *Mancipatio* a fost cel mai vechi și mai important mod de transferare a stăpânirii (*dominium*) asupra unui bun. Era compus dintr-o serie de formalități cu semnificație religioasă și a servit ca mod general de transfer al principalelor valori pecuniare într-o epocă în care nu erau încă cunoscute și teoretizate instituții precum proprietatea și contractele.
- ⁷ Gaius II.103.
- ⁸ Gaius II.1.19; Ulpian, *Reg.* XXVIII.6; Inst. 2.10.2.
- ⁹ V. Mircea Dan Bocșan, *Evoluția succesiunii testamentare în dreptul roman*, teză, Lumina lex, București, 2000, p. 34-35.
- ¹⁰ Gaius II.57.
- ¹¹ Ulpian, *Dig.* XXIX.2.12.
- ¹² Gaius II.158.
- ¹³ Publicată în M.of. nr. 511/24 iulie 2009.
- ¹⁴ Proiectul Legii de punere în aplicare a fost publicat pe situl Ministerului: http://www.just.ro/Sections/PrimaPagina_MeniuDreapta/Proiectulnoulucodcivil/proiectuldeLegepentrupunereaianaplicareaLeg/tabid/1452/Default.aspx
- ¹⁵ Convenim ca textele Noului Cod Civil să fie desemnate abreviat prin NCC, în timp ce cele ale actualului cod să apară cu formula uzuală C.civ.
- ¹⁶ „Dreptul de proprietate se poate dobândi, în condițiile legii, prin convenție, testament, moștenire legală, accesiuone, uzucapiune, ca efect al posesiei de bună-credință în cazul bunurilor mobile și al fructelor, prin ocupațiune, tradițiune, precum și prin hotărâre judecătorească, atunci când ea este translativă de proprietate prin ea însăși”.
- ¹⁷ „Domiciliul unei succesiuni este domiciliul cel din urmă al defunctului”.
- ¹⁸ „Succesiunile se deschid prin moarte”.
- ¹⁹ Art. 49 al Decretului pentru punerea în aplicare a Codului familiei și a Decretului privind la persoanele fizice și persoanele juridice, publicat în B.Of. nr. 9 din 31.I.1954.
- ²⁰ Publicat în B.of.nr. 2 din 22.I.1953.
- ²¹ Referitoare la Aplicare dispozițiilor normative privind organizarea și funcționarea Notariatului de stat.
- ²² Publicată în M.Of., I, nr. 92 din 16.V.1995.
- ²³ Publicat în B.Of. nr. 8 din 30.I.1954.
- ²⁴ Publicată în M.Of. nr. 39 din 31.I.2000.
- ²⁵ Adagiul *infans conceptus pro iam nato habetur quotiens de eius commodo agitur* a fost desprins din textele jurisconsultilor romani clasici: Paulus, *Dig.* I.5.7, Iulian, *Dig.* I.5.26, Celsus, *Dig.* 38.16.7. Pentru detalii, v. Hanga, *Adagii juridice latinești*, Lumina lex, București, 1998, p. 54; Ion Deleanu, Sergiu Deleanu, Dacia, *Mică enciclopedie a dreptului. Adagii și locuțiuni latine în dreptul românesc*, Cluj-Napoca, 2000, p. 151-152.
- ²⁶ Cuvântul fundației este folosit aici în sensul său de liberalitate (act juridic), nu în cel de persoană morală. Pentru detalii asupra necesarei separări de sens, v. studiul nostru: M.D. Bocșan, *Discuții cu privire la unele probleme controversate referitoare la fundații*, în *Dreptul* nr. 10/1999, p. 30 pct. 3.
- ²⁷ Publicată în M.Of. nr. 27 din 6.II.1924.
- ²⁸ „În cazul în care mai multe persoane au murit în aceeași împrejurare, fără să se poată stabili dacă una a supraviețuit alteia, ele sunt socotite că au murit deodată.” Pentru detalii, v. trimerile făcute de Ionel Reghini în Ionel Reghini, Șerban Diaconescu, Paul Vasilescu, *Introducere în dreptul civil²*, Sfera juridică, Cluj-Napoca, 2008, p. 101 nota 4 și 102 notele 1 și 4.
- ²⁹ J-B. Donnier, în *Juris Classeur civil*, art. 725 à 729-1 fasc. 10 nr. 92.

- ³⁰ Francisc Deak, *Tratat de drept succesoral*, Actami, București, 1999, p. 55-56 nr. 30.
- ³¹ Dan Chirică, *Drept civil. Succesiuni și testamente*, Rosetti, București, 2003, p. 49-50.
- ³² Intrat în vigoare la 1 ianuarie 1994. Textul complet este disponibil gratuit la adresa <http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/CCQ/CCQ.html> (în varianta franceză) și http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/CCQ/CCQ_A.html (în varianta engleză).
- ³³ Publicat în M.Of., p. I, nr. 4/8.I.1990. Pentru detaliile problemei: Deak, *op.cit.*, p. 70 nr. 40.2; Chirică, *op.cit.*, p. 53-54 nr. 30.
- ³⁴ Matei B. Cantacuzino, *Curs de drept civil*², Ramuri, Craiova, f.a. (1925), p. 239; Deak, *loc.cit.supra*; Dumitru Macovei, Iolanda Elena Cadariu, *Drept civil. Succesiuni*, Junimea, Iași, 2005, p. 43; Veronica Stoica, *Dreptul la moștenire*, Universul juridic, București, 2007, p. 57.
- ³⁵ Michel Grimaldi, *Droit civil. Successions*⁶, Litec, Paris, 2001, p. 95. Este vorba, desigur, de situația de până la modificarea în 2001 a textului echivalent francez, art. 727.
- ³⁶ Deak, *op.cit.*, p. 71. În mod just se arată că există fapte grave ce niciodată nu au fost sancționate cu moartea.
- ³⁷ Chirică, *loc.cit.supra*.
- ³⁸ *id.*, p. 53 nota 4.
- ³⁹ V. detaliile oferite de Mihai G. Rarincescu, în *Curs de drept civil pentru anul IV licență. Succesiunile (ab intestate și testamentare) și donațiunile*, București, 1945, p. 36-37.
- ⁴⁰ George P. Petrescu, *Succesiunile*, vol. I, Tip. Gutenberg, București, 1895, p. 124.
- ⁴¹ Constantin Nacu, *Curs de drept civil român*, vol. II, București, 1903, p. 31.
- ⁴² Alexandresco, *op.cit.*, p. 91.
- ⁴³ Rarincescu, *op.cit.*, p. 159.
- ⁴⁴ Unul dintre cei doi autori români mai vechi care milita pentru funcționalitatea acestui caz de nedemnitare scria: „[...] ce însemnează o denunțare gravă și unde trebuie să se oprească judecătorul cu aprecierea gravității denunțării? Obiecțiunea este și ar fi serioasă, o recunoaștem singuri.” (Petrescu, *op.cit.*, p. 124-125)
- ⁴⁵ Alexandresco, *op.cit.*, p. 81 nota 1, p. 89; Macovei, Cadariu, *op.cit.*, p. 43 nota 56.
- ⁴⁶ „Celui qui est condamné pour dénonciation calomnieuse contre le défunt lorsque, pour les faits dénoncés, une peine criminelle était encourue”. V. și Donnier, *loc.cit.*, fasc. 20 nr. 33.
- ⁴⁷ Deak, *op.cit.*, p. 71 nr. 40.3, cu nota 31.
- ⁴⁸ „Este îndepărtat de la moștenire, ca nevrednic, la data deschiderii acesteia, cel care a fost condamnat, potrivit legii penale, pentru că a săvârșit, cu intenție, o faptă împotriva vieții persoanei care lasă moștenirea **sau împotriva vieții celui care înlătura sau restrângea chemarea la moștenire a făptuitorului** (s.n. – MDB)”.
- ⁴⁹ Cantacuzino, *loc.cit.supra*.; Ion Rosetti Bălănescu, Alexandru Băicoianu, *Drept civil român*, vol. III *Regimuri matrimoniale. Donațiuni. Succesiuni. Testamente*, Socec, București, 1948 p. 224.
- ⁵⁰ „Cei vinovați de fapte de nedemnitare sunt totuși admiși la succesiune, dacă defunctul i-a iertat în mod expres în mod expres printr-un act autentic sau prin testament.”
- ⁵¹ Art. 815 alin. 1 c.civ. Carol al II-lea: „Sunt nedemni de a succede **sau de a dobândi prin legat** (s.ns. – MDB)[...]”.
- ⁵² Germain Brière, *Droit des successions*³, revăzută și actualizată de Jacques Beaulne, Wilson & Lafleur, Montréal, 2002, p. 45.
- ⁵³ Alexandresco, *op.cit.*, p. 81; Rosetti Bălănescu, Băicoianu, *op.cit.*, p. 228; Deak, *op.cit.*, p. 66; Chirică, *op.cit.*, p. 50; Stoica, *op.cit.*, p. 53; Donnier, *loc.cit.*, fasc. 20 nr. 4-5.

- ⁵⁴ „Revocarea judecătorească a legatului poate fi solicitată și pentru ingratitude în următoarele cazuri:
 a) dacă legatarul a atentat la viața testatorului, a unei persoane apropiate lui sau, știind că alții intenționează să atenteze, nu l-a înștiințat;
 b) dacă legatarul se face vinovat de fapte penale, cruzimi sau injurii grave față de testator ori de injurii grave la adresa memoriei testatorului”.
- ⁵⁵ Pentru detalii, v. Hanga, Bob, *op.cit.*, p. 158-159 nr. 22.
- ⁵⁶ V. Raymond Monier, *Manuel élémentaire de droit romain*, vol. I, Domat Montchrestien, Paris, 1947, p. 487 nr. 349; Jean-Philippe Lévy, André Castaldo, *Histoire du droit civil*, Dalloz, Paris, 2002, p. 1231 nr. 909 și p. 1288 nr. 958.
- ⁵⁷ Dig. XXXIV.9. V. și Constantin St. Tomulescu, *Drept privat roman*, TUB, București, 1973, p. 214 nr. 334.
- ⁵⁸ Marcel Planiol, *Traité élémentaire de droit civil*⁶, LGDJ, Paris, 1913, p. 353 nr. 1734.
- ⁵⁹ Donnier, *op.cit.*, fasc. 20 nr. 12.
- ⁶⁰ Textul este bază de corelare pentru tezele finale ale art. 975 alin.2 și art. 982 alin.2 NCC.
- ⁶¹ Ideea se regăsește în tratatul publicat în 1999, anterior citat, la pagina 84.
- ⁶² Chirică, *op.cit.*, p. 66 nr. 46.
- ⁶³ *Id.*, p. 233 cu nota 2 și 271 cu nota 1. Pentru îndoieli asupra corectitudinii rezolvării, v. și Philippe Malaurie, Laurent Aynès, *Les successions. Les libéralités*, Defrénois, Paris, 2004, p. 265.
- ⁶⁴ V. și Deak, *op.cit.*, p. 300-301. Aceeași soluție o oferă, fără explicații însă, Christian Jubault, în *Droit civil. Les successions. Les libéralités*, Montchrestien, Paris, 2005, p. 436 nr. 732.
- ⁶⁵ Rosetti Bălănescu și Băicoianu nu numai că nu pun la îndoială adagiul *exclure, c'est instituer*, ci merg fără probleme mai departe și apreciază că dezmoștenirea expresă neînsoțită de instituire este un legat indirect. „Un astfel de legat indirect, făcut sub formă negativă, este valabil în virtutea principiului libertății formei legatelor.” (*op.cit.*, p. 536 nr. 1368).
- ⁶⁶ Cum o face de exemplu Alexandru Otetelișanu, în *Curs de drept civil comparat, cu aplicații la dreptul provinciilor alipite – Succesioni*, Cultura poporului, București, 1937, p. 460-462. La fel procedează și alți autori de marcă, afirmând: „Reprezentățiunea n-a fost cunoscută la Romani decât târziu; dreptul civil nu pomenește de ea. Cu toate că dreptul pretorian n-a avut alt scop decât să mărească cercul prea restrâns al moștenitorilor dreptului civil, instituția reprezentațiunii n-a fost consacrată decât de Iustinian (sic!).” (Rosetti Bălănescu, Băicoianu, *op.cit.*, p. 235 nr. 549).
- ⁶⁷ G III.2 și 7-8; Ulpian, Reg. XXVI.2 și Dig. XXXVIII.16.1.4-6; Paul, *Sent.* IV.8.8; Inst. III.1.2b și 1.6; Nov. CXVIII.3 și CXXVII.1; Celsus, Dig. XXXVII.6.7.
- ⁶⁸ Pomponius, Dig. XXXVIII.6.5.2.
- ⁶⁹ Jean Bart, *Histoire du droit privé*, Montchrestien, 1998, pp. 82-83, 355; Lévi, Castaldo, *op.cit.*, p. 1091-1092, 1104-1105, 1121-1122, 1166, 1176 și studiul detaliat asupra situației din vechiul drept francez, elaborat de către Quentin Epron, *La représentation successorale. Réalité coutumière, fiction savante*, în *Droits* nr. 31 (2000), p. 127-158.
- ⁷⁰ Pentru mai multe detalii asupra problemelor expuse, v. studiul nostru *La représentation successorale - le retour d'une règle romaine?*, publicat în *Revue internationale des droits de l'antiquité*, tome L (2003), p. 37-46, disponibil și în format electronic la adresa <http://www2.ulg.ac.be/vinitor/rida/2003/Bocsan.pdf>.
- ⁷¹ Sinteza acestora la Sophie Gaudemet, *La représentation successorale au lendemain la loi du 23 juin 2006*, în *Defrénois* 18/2006, p. 1366. V. și Stéphane Piedelièvre, *Réflexions sur la réforme des successions*, în *Gazette du palais* nr. 96/2002, § 58.

- ⁷² „Regula împărțirii pe tulpini este bazată pe dreptate și ar fi fost bine ca legiuitorul s-o fi generalizat, extinzând-o și la ipotezele în care succesibilii de un grad mai îndepărtat sunt chemați la moștenire prin excluderea succesibililor mai apropiați, fie în urma renunțării acestora, fie din cauza nedemnității lor” (Rosetti Bălănescu, Băicoianu, *op.cit.*, p. 236 nr. 554, cu aplicațiile practice preluate de la autorii francezi și expuse la p. 237 nr. 555).
- ⁷³ Brière, *op.cit.*, sursele citate la p. 130 nota 87.
- ⁷⁴ „În rezumat, dacă legiuitorul a instituit reprezentarea, a făcut-o în mod cert pentru neutralizarea hazardului, **dar pentru a-l neutraliza în vederea salvărdării egalității tulpinilor** (s.ns. – MDB).” (Grimaldi, *op.cit.*, p. 135-136 nr. 131); v. și Bogdan Dumitrache, Marian Nicolae, *Discuții privitoare la reprezentarea succesorală* (II), în *Dreptul* nr. 4/1999, p.35.
- ⁷⁵ Art. 660 CCQ: „La représentation est une faveur accordée par la loi, en vertu de laquelle un parent est appelé à recueillir une succession qu’aurait recueillie son ascendant, parent moins éloigné du défunt, qui, étant indigne, prédécédé ou décédé au même instant que lui, ne peut la recueillir lui-même”.
- ⁷⁶ Art. 664 C.C.Q.: „On ne représente pas celui qui a renoncé à la succession [...]”.
- ⁷⁷ Pentru detalii, Marie-Cécile Forgeard, Richard Crône, Bertrand Gelot, *Le nouveau droit des successions et des libéralités. Loi du 23 juin 2006, commentaries et formules*, Defrénois, 2007, p. 16-17.
- ⁷⁸ Art. 751 C.civ.fr. (*L. 2001-1135 de 3 déc. 2001): „La représentation est une fiction de la loi, dont l’effet est de faire entrer le représentants dans les droits du représenté”.
- ⁷⁹ Art. 755 & 1 C.civ.fr. (*L. 2001-1135 de 3 déc. 2001): „La représentation est admise en faveur de enfants et descendants de l’indigne, encore que celui-ci soit vivant à l’ouverture de la succession”. V. și art. 729-1 C.civ.fr.
- ⁸⁰ Art. 754 & 1 C.civ.fr. (*L. 2001-1135 de 3 déc. 2001) prevedea „On représente les prédécédés, on ne représente pas les renonçants”. În urma modificărilor operate prin Legea din 23 iunie 2006, textul edictează: „On ne représente les renonçants que dans les successions en ligne directe ou colatérale”. V. pentru detalii: Gaudemet, *cit.supra*, p. 1366; Christophe Blanchard, *Présentation de la réforme des successions et des libéralités*, în *Droit & patrimoine* nr. 153 din noiembrie 2006, p. 26; Axel Depondt, *De quelques aspects pratiques et fiscaux de la loi du 23 juin 2006*, în *Revue Lamy Droit civil*, Suplimentul la nr. 35 din februarie 2007, p. 74-75.
- ⁸¹ V. Piedelièvre, *loc.cit.supra*.
- ⁸² Forgeard, Crône, Gelot, *loc.cit.supra*.
- ⁸³ „Moștenitorul care nu vine la moștenire din cauza **predecesului, renunțării sau nedemnității** (s.ns – MDB), este înlocuit, prin efectul reprezentării de descendenții săi, potrivit apropierii gradului de rudenie.”
- ⁸⁴ „Reprezentarea se va produce și în cazul când cel care urmează a fi reprezentat trăiește la deschiderea succesiunii dar este înlăturat de la aceasta prin nevrednicie sau dezmoștenire.”
- ⁸⁵ Pentru critica art. 660 CCQ, care nu a admis reprezentarea renunțătorului, v. Brière, *op.cit.*, p. 131 nr. 221.
- ⁸⁶ Așa cum arăta o autoare franceză, „longtemps, pourtant, la représentation n’a que partiellement permis d’assurer une égalité des souches. Ce n’est qu’avec les réformes de 2001 et de 2006 que, de façon empirique, le législateur a établi une pleine égalité entre les souches” (Gaudemet, *loc.cit.supra*).
- ⁸⁷ „Copiii nedemnului, respectiv ai renunțătorului concepuți înainte de deschiderea succesiunii de la care acesta fusese exclus vor raporta la succesiunea lui bunurile pe care le moșteniseră în locul său, dacă vin în concurs cu alți copii concepuți după deschiderea primei succesiuni”.

⁸⁸ „Bunurile moștenite de descendenții nedemnului sau ai renunțătorului, la deschiderea succesiunii de la care acesta fusese exclus, se vor raporta la succesiunea nedemnului sau renunțătorului, dacă vin în concurs cu alți descendenți ai acestuia, concepuți după deschiderea succesiunii în care a operat nedemnitătea”.

⁸⁹ Conform tezei finale, raportul se face numai dacă a tras vreun folos dintr-o succesiune solvabilă a antecesorului moștenit prin reprezentare.

⁹⁰ Michel Grimaldi, *La représentation de l'héritier renonçant*, în *Defrénois* 1/2008 nr. 38698 § 8.

⁹¹ *Id.*, *loc.cit.*

⁹² Art. 660 CCQ: “La représentation est une faveur de la loi [...]”.

⁹³ Urmând *Nota redacției* publicată în *Dreptul* nr. 3/2007, p. 47-48, corect ar fi să utilizăm titlatura de Decret-Lege nr. 319/1944, nu cea consacrată. Nu dorim însă să mai derutăm cititorul cu o formulare diferită de cea de pe acum încetățenită.

⁹⁴ *E.g.*, Alexandresco, *op.cit.*, p. 188-189 și 213; Rosetti Bălănescu, Băicoianu, *op.cit.*, p. 233 nr. 603. Pentru sinteza evoluției legislative în materie, v. Mircea Dan Bob, *Succession et famille – Rapport roumain aux Journées roumaines de l'Association „Henri Capitant” des amis de la culture juridique française*, în SUBB nr. 3/2010, <http://studia.law.ubbcluj.ro/articol.php?articolId=352>, nr. 5.

⁹⁵ Rezultată din aplicarea art. 23 alin. 1 c.fam.

⁹⁶ Textul art. 4 Decr.-Lege 319/1944 era mai vag: „soțul supraviețuitor care nu are o locuință proprie”.

⁹⁷ Chirică, *op.ct.*, p. 106.

⁹⁸ Mihail Eliescu, *Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul RSR*, Ed. Academiei Române, București, 1966, p. 143.